

БЕЗ НІГ НА ЕВЕРЕСТ

МАРК
ІНГЛІС

Марк Інґліс
Без ніг на Еверест

Перекладено за виданням

MARK INGLIS

LEGS ON EVEREST

Text and photographs Copyright © Mark Inglis, 2006

First published by Random House New Zealand

Серія «Шедеври нон-фікшн» заснована у 2019 році

Переклад з англійської Т. Багай

Художник-оформлювач М. Мендор

Copyright © Mark Inglis, 2006

© Т. Багай, переклад українською, 2020

© М. Мендор, художнє оформлення, 2020

© Видавництво «Фоліо», марка серії, 2019

* * *

Минулому, теперішньому і майбутньому.
Пам'яті Тата (Джима).
Анні та моїм дивовижним дітям – Люсі,
Джеремі та Аманді.
Подорож триває

Розділ 1

Мрія –

і передчуття того, що чекає попереду

03.00, 7 січня 2002 року

Льодовик Лінди, Аоракі / гора Кука, Нова Зеландія

Пройшло 20 років відтоді, як я востаннє ночував на цій горі. Тоді це були дуже незручні тринадцять з половиною днів, коли ми тулилися в крижаній печері біля вершини. Назовні вирувала найдовша за всю історію буря, яка тримала нас всередині. Ці ночі й отримане обмороження коштували мені обох ніг нижче колін.

Сьогодні – жодних обморожень, хоча зараз не менш холодно й мене чекає дещо навіть страшніше – гора, яку мені не вдалося підкорити всього три тижні тому. Але я не шкодую себе, тому повернувся зі своїми хорошими друзями: Чарлі Гоббсом, моїм гідом; Марком Віту, нашим оператором (і одним із найкращих тут альпіністів, навіть без пальців на ногах, які він втратив через обмороження в 1996 році); Марком Вудвордом (Вуді), «страховкою» для Віту (також дуже досвідченим альпіністом, який пильнує за Віту, поки той знімає); і Вейном Александром (більш відомим як Ковбой), який допомагає мені з протезами. Три тижні тому я повернувся назад із пошкодженими куксами, а Вуді провів Ковбоя до вершини. Сьогодні моя черга – Ковбоєві на день дісталася роль табірнього цапа відбувайла, хоча нам, здається, просто потрібен ланцюг, щоб його стримати!

Ми підіймаємося вгору вночі, петляючи між щілин, що могли б проковтнути цілісінький будинок, – чорних дір у щораз стрімкішому льодовику. Слава Богу, коли ми переходимо майже прямовисний виступ, який називають Виступом Лінди, навколо темно, лиш ген внизу видніється дрібна точка світла, позначаючи місце, де чергує Ковбой. Зверху – ключ нашого сходження, замерзлі вершини скель:

ось чого я чекав 20 років. Ключова частина підйому починається з просування боком по крижаному виступу, оточеному лише повітрям на сотні метрів униз. Додайте до цього те, що частина льоду під ногами зривається вниз через рух кішок, які вже пройшли через нього. Щоб пройти трюми, потрібен драй-тулінг, лід, в якому інструменти закріплюються надійніше, і зручні зачіпки-«кишені» або «дірки». Це досить захопливо, і я сам дивуюся, як мені вдається пройти деякі трюми, так, наче я займаюся скелелазінням вдома або на стіні. Але це все насправді, думаю я собі. Там потрібно пройти підступну сходинку вгору й навколо виступу на крутий крижаний схил, тоді зробити короткий вертикальний крок, і на цьому ключ сходження подолано. Далі лише крутий лід протяжністю приблизно у дві мотузки й кілька з'єднаних ущелин із короткими вертикальними кроками між ними.

Коли я перебуваю на півдорозі вгору, я знаю, що ця вершина вже в моїй кишені, і починаю по-справжньому насолоджуватися. Тепер це лише питання часу, хоча треба ще трохи попідніти. Найгірше, що над нами альпіністи, які продовжують скидати вниз лід і каміння. Брила льоду вдаряє мене в обличчя, уламок скелі падає мені на руку, але гей, найважче вже позаду!

Навіть тоді мене майже зупинили кішки на правій нозі. Через рух по схилу вони зсунулися назад, і тому стало складніше просуватися, опираючись на передні зубці кішок. Ті кішки, які я використовував, не працювали так, як я сподівався. Я налягав усією своєю вагою, щоб змусити їх вгризатись у крутий лід, але нічого не виходило. Якщо я буду забивати їх поштовхами, це швидко покалічить мої кукси, тому на останньому схилі скелястої вершини я змушений використовувати два внутрішні зубці, що дуже сповільнює мій темп. Що гірше, лід та каміння продовжують сипатися так само часто і я мушу зупинитися, повиснувши на своєму спорядженні, згорбившись, поки уламки падають вниз, з гучним тріском і гуркотом вдаряючись об мій шолом. Я згадую всіх тих людей, які питали, чи є сніг на вершині Аоракі /

гори Кука влітку. Так, він точно є, хоча сьогодні багато снігу звалилося просто на мене.

Коли переходиш скелясті вершини, то скидаєш трохи крутого льоду в сідло на дні крижаної шапки. Дивлячись вгору по хребту на вершину, я розумію, яка довга та важка дорога крізь пухнастий сніг, що лежить поверх крутого льоду, чекає мене попереду. І хоча бачу кінець, знаю, що попереду ще багато роботи.

Останні 30 метрів – це вихор емоцій. Я посміхаюся так сильно, що, здається, обличчя зараз потріскається. І вперше я навіть не думаю про те, як буду спускатися. Якщо доведеться, я поповзу або з'їду вниз. Кінцівка забувається вмить. Я продовжую думати про все те, що сталося до цього, особливо про ту спробу перед Різдом, потім перемикаюся думками на свою дружину Анну та наших дітей. Але я знаю, що можу зробити це – цього разу мене ніщо не зупинить.

На обличчі в кожного – Чарлі, Вуді, Віту і в мене – широка усмішка, як і при кожному підйомі на Аоракі / гору Кука. Це завжди кайф, навіть для тих, для кого сходження на гору стало роботою. Для мене це також полегшення, а ще я досі майже не вірю в те, наскільки це чудово – повернутися. Я розумію, що заборгував кожній людині, яка допомогла мені дістатися сюди, але також усвідомлюю власне досягнення і відчуваю все більше бажання підкорювати ще вищі та складніші вершини.

Стояти там – це те саме, що стояти на подіумі, коли я отримав свою срібну медаль на Паралімпійських іграх у Сіднеї у 2000 році – це точно початок чогось, а не кінець. Врешті, вершина гори – це лише половина дороги.

Щоразу, коли повертаєшся з гір, особливо тоді, коли дійшов до межі, серце переповнює якась дикість, драйв і почуття свободи, яких раніше не було. Ти знаєш, що можеш досягнути того, що колись здавалося лише мрією. І чим більше таких екстремальних подорожей ти здійснюєш, тим сильнішою стає твоя впевненість у втіленні мрії і тим більшими стають самі мрії.

Коли я пройшов повз Віту, роблячи останні кілька кроків, все, про що я міг думати, було: «Гей, Обрубок і Каліка на вершині Нової Зеландії! А що, як наступного разу Обрубок і Каліка буде на вершині світу?» Якщо хочеш здійснити більшу мрію, цілься найвище: уяви, що стоїш на вершині Евересту!

23 серпня 2004 року

Відтоді, як два з половиною роки тому я стояв на вершині Аоракі / гори Кука, я щоразу прокидаюся від сну, який, як мені здавалося, я втратив разом зі своїми ногами – сну, який я знову віднайшов на вершині: Еверест. Але життя – це навчання, а «зона смерті» високо на Евересті – це останнє місце для навчання. Вчитися потрібно на тій горі, на якій ти зможеш вижити, навіть якщо допустиш помилку. Для мене така гора – це Чо-Ойю. Водночас це дуже серйозне випробування, адже з висотою 8201 метр ця гора є шостою найвищою у світі. Та це ідеальне поле для тренувань, на якому я побачу, чи маю гени для нормальної акліматизації, витривалість для того, щоб вижити в складних і часом жалюгідних умовах, і, звісно, чи завадить мені на висоті те, що в мене немає обох ніг.

2004 рік був несамопитим. Спочатку я планував піднятися на тибетську гору Шишабангму, найнижчу з 8000-метрових вершин. Після того, як в останній момент кілька людей відмовилися від експедиції і залишилися лише Віту, я і, мабуть, ще одна людина, стало очевидно, що треба прийняти пропозицію Расса Брайса й приєднатися до його поїздки на Чо-Ойю у 2004 році. Расс – засновник NIMEX^[1] – провідної компанії, що займається експедиціями на Еверест, Чо-Ойю і Шишабангму, а також організовує походи в Тибеті та Непалі. Якби я приєднався до нього, це дало б мені більше шансів на успіх і було б набагато вигідніше, ніж сходження на Шишабангму з такою малою групою.

Вартість? О, це була ще та проблема. Ви знаєте, скільки спонсорських листів я написав для Чо-Ойю? Сімдесят три. І знаєте, скільки відповідей я отримав? Три! Я був вражений грубістю деяких

з найбільших компаній, які навіть не наважилися відповісти мені: навіть просте «ні» – це краще, ніж мовчанка. На щастя, мені вдалося провести кілька додаткових корпоративних зустрічей упродовж останніх місяців перед виїздом і трохи поповнити сімейний бюджет, хоча здається, що цього завжди недостатньо.

Саме в цей час наша сім'я пережила одне з найбільших випробувань, випробування, що кожного дня трапляється десь з якоюсь сім'єю, – нам довелося пережити смерть близької людини. Татова історія – це історія боротьби з раком. Та якої боротьби! Рак – це суперник, який, здається, має безмежний арсенал засобів, щоб тебе перемогти. Я чув про багатьох, кому вдавалося пережити цю битву, але знаю й стільки ж тих, хто не зміг здобути перемогу. У чому між ними різниця? У довбаному везінні, я гадаю. Звісно, перш ніж ви закидаєте мене камінням, скажу, що слід зробити все можливе.

Починаючи від ставлення до хвороби й закінчуючи лікуванням, від звичного до містичного, потрібно вивчити кожен шлях. Є надія, що один із цих шляхів, або ж кілька в поєднанні, приведуть тебе на стежку зцілення. Але для багатьох таких, як Тато, усі ці шляхи мають лише один кінець. Упродовж чотирьох років Тато, разом із Мамою, яка завжди допомагала, проходив цей шлях із характерними йому силою та витривалістю, але здавалося, що як тільки вони завертали за ріг, розв'язували одну проблему, одразу з'являлася інша. Нашій родині кілька разів телефонували, викликаючи до нього, коли лікарі вважали, що йому залишилося небагато, але вони просто не знали Тата. Йому якось вдавалося вижити, і, хоч його стан щоразу погіршувався, він продовжував боротися. Але в червні 2004 року його перевели у відділення Сміта (госпіс) місцевого будинку престарілих у Джеральдіні, Південний Кентерберрі, де мешкали вони з Мамою. Тато називав це місце «кімнатою смерті». Він був упевнений, що йому це не потрібно, і вважав переведення до хоспісу своєю поразкою в битві з внутрішнім ворогом. Багато в чому полегшенням було нарешті бачити його на лікарських препаратах,

які вгамовували його біль, але це також стало й знаком того, що кінець вже близько.

Ми з Мамою стояли поруч, коли він робив свій останній подих – довгий деренчливий вдих і ще довший м'який видих, з яким із нього вийшло життя. Ми розуміли, що незабаром це станеться, але від цього ніколи не стає легше. Боже, він боровся до кінця, до останньої секунди, до останнього подиху, ніколи не складаючи рук. Я не знаю, що це, якщо не один із найбільших подарунків, які він тільки міг мені залишити. Якщо я зможу подарувати своїй сім'ї таке ж ставлення до життя, я буду дуже цим пишатися.

Альпіністські терміни

Жумар: пристрій, який затискається на мотузці за допомогою своєрідних пружинних щелеп із зубцями, що відхиляються назад; вони дають жумару змогу ковзати вверх по мотузці, при цьому фіксуючи його й не даючи йому зіслизнути вниз. Жумар широко використовують в гімалайському стилі сходження, який здебільшого передбачає підйом по прокладених мотузках (поручнях). При використанні жумара вам не потрібно прив'язуватися мотузкою до вашого партнера по сходженню; натомість ви прикріплені до поручнів.

Страховка партнера: система для переривання падіння за допомогою мотузки. Страховка партнера буває фіксованою, коли один альпініст закріплює себе до гори, у той час як інший підіймається, та динамічною, коли обидва альпіністи, які перебувають в одній зв'язці, підіймаються одночасно, а мотузка тягнеться в міру їх підйому для страхування (*див. нижче*).

Страховальна позиція: позиція, у якій себе закріплює альпініст, що контролює мотузку, готовий перервати падіння ведучого альпініста.

«На страховці»: ці слова вигукує альпініст, коли досягає страхувальної позиції й закріплює страховку, щоб створити страховку для партнера. Коли інший альпініст чує ці слова, він знає, що може «розімкнути» мотузку й почати сходження.

Сідло: альпіністський термін на позначення заглиблення в хребті, схоже на перевал.

Кулуар: наповнена снігом і льодом улоговина.

Ключ сходження: найскладніша частина або рух у сходженні.

Драй-тулінг: йдеться про використання льодових інструментів у якості зачіпок для рук на нельодяних поверхнях шляхом забивання їх у розколини та щілини.

Оголення: в альпінізмі є два значення цього слова. Перше – це гіпотермія, коли ваше тіло не може продукувати достатньо тепла для умов, у яких ви перебуваєте, і це може вас вбити. Друге значення стосується того відчуття, коли під вами сотні метрів відкритого простору, і ви відчуваєтесь «оголеним», так, наче ходите голим по торговому центру!

Заморожування: як і оголення, це слово має два значення. З точки зору техніки, це означає нездатність просуватися вперед чи назад, часто якраз перед падінням. Переважно це слово вживається, щоб описати погодні умови. «Заморожування» важливе й виникає тоді, коли температура повітря падає нижче нуля, дозволяючи снігу сильно замерзнути. Це запобігає численним каменепадам та льодопадам, а також дає змогу підійматися по твердій поверхні замість того, щоб грузнути в снігу.

Просуватися з опертям на передні зубці: підійматися по крутому льоду та снігу, використовуючи обладнання для сходження по льоду й передні зубці кішок (рами з шипів із гартованої сталі, яка кріпиться до черевика альпініста). Виглядає і відчувається, як скелелазіння у морозний холод.

Пітч: ділянка скелі, снігу або льоду між двома страхувальними пунктами, яка в ідеалі дорівнює довжині

мотузки.

Страховка: будь-який елемент спорядження, який кріпиться до каміння чи льоду для того, щоб прив'язати альпіністів або мотузки до страхувальних пунктів. Найпоширенішим спорядженням для страховки є капронові стропи, снігові гаки, скельні гаки, закладки, ексцентрики та льодоруби.

Досягти піку, або вершини: закінчити сходження, не обов'язково на вершині гори.

Виконувати траверс: рухатися по схилах гори, а не навпростець угору.

Татова смерть стала для мене ще тяжчою, ніж це взагалі було можливо, бо наступного дня після того, як він помер, я мав на три дні летіти у справах до Гамільтона. Це було важливо, адже дозволило б мені вирушити на Чо-Ойю і не завдати серйозних збитків сімейному бюджету. Тоді, наприкінці тижня, я повернувся на похорон. У наступні тижні я був повністю зайнятий підготовкою до подорожі.

Метушня перед поїздкою – це завжди найгірший час для кожного, тож до середини серпня Анна й діти були в режимі «забирайся вже звідси, Марку». Цього разу все було, мабуть, ще гірше, ніж зазвичай, адже я не тільки намагався заробити достатньо грошей, щоб родина мала, на що жити, але й старався зрушити з місця свою ідею про створення бренду спортивного харчування, «PeakFuel». Коли наближається від'їзд, я завжди стаю розгубленим і надто чутливим, а це погана комбінація для тих, хто поруч, можу вас запевнити.

Нарешті настало 23 серпня, тож уся ця метушня скоро завершиться, принаймні для мене. Як і зазвичай, мені складно прощатися з Анною та родиною, особливо коли газети б'ються за те, щоб почути від мене якусь фразу для цитування (вони таки дістали одну непогану від Анни: щось про те, що краще, коли я підіймаюся в гори, а не захаращую дім!). Після того, як ми покружляли між Ханмером і Крайстчерчем, залагоджуючи останні справи, та

остаточно зі всіма попрощалися, я врешті вилетів із Крайстчерча до Окленда, збираючись далі вирушити до Бангкока Тайськими авіалініями.

Щоб упоратись з усім зайвим багажем, який потрібен для того, щоб піднятися на гімалайську вершину, і розуміючи, що наступні шість тижнів спатиметься мені несолодко, я доплатив за те, щоб летіти бізнес-класом. Я очікував на розкіш, та саме цього я й не отримав: літак виявився старим MD-11. Боже, я й не думав, що такі старі літаки ще літають. Сервіс був чудовим, як завжди, але, як порівняти з тими новими літаками, якими нас розбещують останнім часом, це було трохи схоже на політ у старенькому DC-3.

З Окленда до Бангкока через Сідней, посадка о 4.20 ранку в спеці та вологості, які притаманні Таїланду. Чорт, який невдалий час для того, щоб намагатися вмістити чотири великі важкі сумки й пару лиж у таксі, змагаючи від спеки й втоми. На додачу до всього, водій таксі спочатку висадив мене біля неправильного готелю, хоча врешті таки привіз мене та все моє добро до готелю «Індра Регент» у центрі Бангкока.

24 серпня

Вулиці Бангкока стали для мене справжнім відкриттям, набагато більшим, ніж знайомство з власниками магазинчиків у Камбоджі минулого року. Через спеку можливо було робити лише короткі вилазки на вулицю, які включали також поїздки на таксі улюбленими місцями водія (читайте «зворотний платіж»), який, як завжди, пропонував свою сестру на кілька годин (кілька годин чого??) за унікально низькою ціною. Основним заняттям на цілий день було трохи виспатися й підстригтися. Тільки будьте обережні: тайська стрижка «під четвірку» відповідає стрижці «під одиничку» в «ківі»^[2]! Але що ж, я повернуся додому аж через шість тижнів, тож останнє, чим я хочу перейматися, – це догляд за волоссям.

25 серпня

Рейс TG319 до Катманду о 10.30 ранку був сповнений всяких переходів і підйомів. Після останньої пересадки ми летіли лише три години, і наше збудження дедалі більше наростало. Ми приземлилися одразу пополудні. Мені вдалося уникнути тисняви в аеропорту й побачити Віту, Расса та його шерпів^[3], які чекали на нас. З якоїсь причини, хоч я ніколи й не був тут до цього, я одразу відчув себе як вдома. Ми склали спорядження на дах мінівена й вирушили до «базового табору» Расса в Катманду – до готелю «Тибет». Здається, що це досить кумедна назва для готелю в столиці Непалу, поки не потрапиш сюди й не відчуєш всю ту гостинність і дух тибетської культури, які тут панують.

Я був вражений тим, як тут жарко й волого. Людині без обох ніг збіса важко виживати в такій спеці. Думаю, що для контролю температури тіла доведеться вживати багато пива. Після розігріву пополудні з напоями в барі «Ред Оніон» (який скоро стане нашою штаб-квартирою) та вечері в «Кей-Ту» в районі Тамель (основній туристичній зоні) перебування в Катманду більше скидається на тур всесвітньо відомими (що ж, принаймні в альпіністських колах) барами й ресторанами. Я відчуваю себе щасливцем, бо мене «посвятили» в атмосферу ринків Камбоджі: через них метушня Тамелю здається немов домашньою, а ще досить культурною.

26 серпня

Ми повернулися в район Тамель, щоб знайти відомий альпіністський магазин Шони й замовити перші у світі пухові шорти. Шона походить з народу шерпа, а її чоловік Ендрю, хоч він за походженням оззі^[4], вже так довго живе в Непалі, що став і непальцем. Утім, він розважає нас так, як може тільки справжній австралієць. «Ред Оніон», звісно ж, для джин-тоніка пополудні – мушу сказати, це все в Катманду відбувається дуже цивілізовано – вечеря в іншому не менш відомому місці в Катманду, ресторані «Кілройс», а на завершення вечора – поїздка додому на рикші^[5].

27 серпня

Приїхав мій сусід по кімнаті Тодд (Віндл, божевільний «квіві», який є лижником-екстремалом), на жаль для нього – без багажу. Це був початок довгого й врешті невтішного хрестового походу в пошуках його спорядження. Якийсь працівник аеропорту в Дубаї чи деінде тепер буде гордим власником повного комплекту гімалайського альпіністського та лижного спорядження – щоправда, з цього мало користі в пустелі. Єдиною втіхою для Тодда було те, що його пуховий костюм робили в Шони, тому він не зник із рештою спорядження. Сьогодні ми вечеряли в чудовому китайському закладі – відтепер, я думаю, нас чекає багато китайської їжі, оскільки ми подорожуватимемо через Тибет.

28 серпня

Великий день. Расс та Віту їдуть по суші з усім обладнанням, прямуючи до Тінгрі^[6] в Тибеті. Дорога сюди займе два дні, а потім вони вирушать далі, до базового табору, де все облаштують. Така подорож не дала б решті з нас, простим смертним, достатньо часу для акліматизації, тому ми полетимо до Лхаси, розташованому на висоті 3600 метрів (Катманду – всього на висоті 1200 метрів), і поступово просуватимемось угору. Ми прямуємо до аеропорту, в якому, як і в будь-якому іншому аеропорті в цій частині світу, усі кудись поспішають і на щось чекають. Довгі черги, а потім ще трохи очікування, просто для різноманітності. Та який чудовий політ! Цього разу ми летимо на Air China 757, і всі підхоплюються до вікон, щоб глянути на Еверест і Чо-Ойю, коли ми пролітаємо повз.

Після годинного перельоту ми приземляємося в Міжнародному аеропорту Лхаси, та я не знаю точно, чому його так називають, бо він розташований за 93 кілометри від Лхаси! Літак паркується на під'їзній доріжці, і нас пакують до автобусів, перш ніж нам доводиться знову чекати пропуску через паспортний контроль та митницю. Принаймні температура, а – що важливіше – також і вологість, тут хоч трохи нижчі, чого не скажеш про висоту, від якої в

мене вже починає паморочитися в голові. Під час перельоту ми за одну годину піднялися на 2400 метрів. Аеропорт і саме місто Лхаса знаходяться на тій же висоті, що й вершина Аоракі / гори Кука.

Коли ми вийшли з багажного залу, – і я маю на увазі саме те, про що кажу: великий зал з багажем, розкинутим по всьому поверху, – нас зустріла надзвичайно гарно одягнута, надзвичайно гарно доглянута й надзвичайно байдужа супроводжуюча-китаянка. Вона знайомить нас із Наг'вою, нашим тибетським «сирдаром», який буде супроводжувати нас на шляху від Лхаси до базового табору. До обов'язків Наг'ви входить «пасти» нас, ніколи не випускаючи з поля зору. Та він не розраховував на купу бунтівливих «ківі»! Увесь цей цирк теоретично контролює КТАА (Китайсько-Тибетська Асоціація альпінізму), яку китайці називають КАА, але якщо ви з Тибету, то можете називати її ТАА.

Вечеря в готелі «Гімалая» в Лхасі, як і все решта тут, сприймається в сукупності! Ми знову спробували фантастичну китайську їжу. Я кажу іншим, що це не альпіністська подорож, а кулінарна подорож по даху світу – і попереду в нас ще довга дорога!

29, 30 серпня

Сьогодні ми гуляли вуличками та алеями Лхаси, відвідали безліч храмів, а ще палац Потала^[Z], де ми, на превеликий жах наших гідів, загубили Тодда. «Не зважайте, – казали ми їм, – він, мабуть, повернеться десь перед базовим табором». Та ці слова лише викликали ще більшу паніку серед супутників. Це була справжня родзинка того дня! Поміж тим, було дуже приємно визирати з вікна Далай-лами, дивлячись на сквер парк, що розкинувся внизу. Шкода лише, що краєвид увінчувався півколом з банків та магазинів з потворною статуєю Свободи посередині. Дійсно чудовою у Лхасі є статуя Золотих Яків – велетенських звірів висотою в кілька метрів. Вони розташовані посередині об'їзного шляху, і це прекрасне

видовище.

31 серпня

Нарешті ми на шляху до Шигадзе^[8], рухаємось уздовж «дружнього шосе»^[9]. Власне, це була скоріше дружня козяча стежка. Приблизно перші 85 кілометрів ми їхали добре прокладеною дорогою, і з безліччю військових та вантажних автомобілів упереміш із маленькими садовими тракторами, що буксирували причепи місцевих мешканців, це скидалося на перегони зі смертю. Маневруючи так, що навіть у найзапеклішого гонщика серце провалилося б у п'ятки, сигналити було просто необхідно. Однак наступні 230 кілометрів «компенсували» ту рівненьку дорогу: це був фактично еквівалент нерівної гірськолижної траси у Новій Зеландії. Нам щастило, коли вдавалося їхати на швидкості 50 км/год, та й це здавалося надто швидким. Врешті ми добралися до справді висотних місць, де треба було подолати перевали на висоті 5300 і 4900 метрів. Було так захопливо долати висоту 5000 метрів, не виходячи з машини!

Класифікація висот

Великі висоти: 1500–3500 м (5000–11 500 футів)

Дуже великі висоти: 3500–5500 м (11 500–18 000 футів)

Екстремальні висоти: понад 5500 м (понад 18 000 футів)

Ланч пройшов у якійсь вигадливій халупці, більше схожій на хатку пастуха, де вибір полягав лише в тому, їсти рис чи картоплю з вареним м'ясом, котре неприємно тхнуло. Треба було добре подумати, щоб вирішити – їсти чи ні. Я здуру вирішив піти на компроміс і спробувати. Це й насправду дуже по-дурному, бо ти або їси це, або ні, і як тільки ти спробував, то вже можеш з'їсти все. Я це пережив, але всі наступні сім годин у джипі в мене бурчало в животі. Я чекав, коли з'явиться ті руїни, які би вказували на початок «громової» активності, як у Камбоджі. У мене були яскраві спогади

лише про те, як я дістався до свого готельного номера й провів наступні 12 годин, лежачи на підлозі у ванній, намагаючись зрозуміти, яким саме чином мене зараз виверне.

Так, саме так, ще сім годин ми лізтимемо по Тибетському плато й врешті пройдемося по брезенту, що означатиме неминуче наближення Шигадзе. Єдине місце, де можна знайти асфальтовані дороги й інші умови XXI століття у Тибеті, – поблизу двох міст, Лхаси та Шигадзе, де оселилися китайці династії Хань. В будь-якому іншому місці, навіть за кілька метрів від меж міста, ви наче повертаєтеся назад принаймні на два сторіччя.

Готель «Мансовер» у Шигадзе – це обгороджений комплекс, гавань елегантності та розкоші. У нас того вечора була фантастична їжа, знову китайська, але тепер по-справжньому китайська – така, яку я пробував лише раз, і з усіх можливих місць саме у Камбоджі: китайці справді сюди дісталися. Наступний ранок ми провели, перебираючи водіїв, оскільки ми з Тоддом та Джемом (ще одним альпіністом) домовилися знайти якийсь інший повнопривідний транспорт. Насправді ми хотіли позбутися нашого водія: його їзда була надто повільною і небезпечною. А нам би підійшло швидко й небезпечно, і саме це ми й отримали, коли знайшли нового водія!

Потім настав час навідатися на ринок. Який це був чудовий ринок! Набагато чистіший, ніж ринки в Камбоджі, хоч це й більшою мірою через погоду, аніж через щось іще, адже тут менша вологість і більш прохолодно (але все відносно: це все одно змусить середньостатистичного покупця-«ківі» відчувати нудоту). Придбавши три ноги яка й кілька козячих туш, ми вирушили в наступну довгу поїздку переїзд. Цього разу ми їдемо асфальтованою дорогою лише близько 2 кілометрів, а тоді повертаємося на гравійну дорогу, від якої аж кістки стрясає. Того дня ми бачили на дорозі два грейдери – ну, точніше щось схоже на грейдери: середнього розміру роторні мотики (тут це стандартний спосіб транспортування), до кожної з яких кріпиться невелике лезо грейдера, мабуть, не більш ніж метр у ширину. Два такі леза для нерівної дороги протяжністю 300

кілометрів на додачу до кількох робочих загонів з мотиками й кошиками – нічого дивного в тому, що це козяча стежка. Я не можу не думати про те, як би відреагував Тато: для водія грейдера з багаторічним досвідом і такого перфекціоніста, яким він був, це б здавалося ганьбою.

Коли вже починає здаватися, що ця колотнеча ніколи не припиниться, ми виїжджаємо на нову асфальтовану ділянку дороги й заїжджаємо в Олд-Тінгрі, останнє місто перед базовим табором Чо-Ойю. Я не знаю дослівного перекладу слова «Тінгрі», але воно мало б означати «глушину»: саме таким постає для мене це місце. Я б описав його так: місто з однією вулицею, через яке проходить основна траса Непалу / Тибету / Китаю (шосе Дружби), де вантажівки неминуче викидають хмари пилу, дизелю і нафти, безперестанку сигналячи, щоб зігнати з дороги собак, людей, корів та коней. Відмінність від інших подібних міст у тому, що тут між будинків можна побачити Еверест, який здіймається в імлі, – краєвид на мільйон доларів у містечку, яке ви, напевно, могли б придбати за сто!

Заїжджаючи в місто, ти проїжджаєш повз сміттєзвалище, на якому завжди повно шалених псів, великих метисів мастифа, які хазяйнують тут вночі. Готель «Еверест в'ю» – це оточений стіною комплекс, який колись був конюшнею і недалеко втік від цього статусу зараз. Вночі тут зачиняють ворота, щоб не впускати собак і бандитів.

Тут поселилося кілька інших експедицій, і в однієї з них виникла серйозна проблема. Один із членів цієї експедиції вийшов на ранкову прогулянку, і його вкусив собака. Насправді йому пощастило не бути покусаним цілою зграєю (насправді йому таки вдалось уникнути цілої зграї), і тепер йому доведеться робити уколи проти сказу. Ця ситуація була б дуже неприємною навіть у найкращі часи, але тут найближчі уколи можна дістати аж у Катманду, за 550 км звідси поганою дорогою через закритий кордон. Додайте до цього ще й те, що інкубаційний період становить сім днів, і ви зрозумієте,

що він в повному лайні. Хлопець дуже знервований, хоча й вдячний за те, що всі наполегливо працюють над тим, щоб перевезти уколи з вакциною через кордон. Його становище було б складним у будь-який момент, не кажучи вже про початок такої експедиції, як ця.

Стоячи у світлі ранкового сонця і дивлячись на Еверест, я зміг задзвонити до Анни. Це був дуже емоційний дзвінок. Здуру я також пішов на ранкову прогулянку. Це було якраз після сьомої години ранку, і, хоч навколо де-не-де були люди, я все одно мав захищатися камінням від собак, які проявляли надто великий інтерес до мене. Тоді я викликав підмогу, щоб дістатися до готелю. Можливо, я й повільний учень, але я таки вчуся!

Висота, на якій розташоване Тінгрі, становить близько 4300 метрів, тож мені було досить комфортно, коли моє серцебиття становило приблизно 75 ударів на хвилину. Це непогано, якщо врахувати, що на рівні моря ця частота становить 60 ударів на хвилину. Зараз саме час розім'яти ноги після стількох годин, проведених у джипі, тож ми вирушаємо в нашу першу велику прогулянку тут – 350 метрів вгору до древнього місця поховання. На цій висоті частота ударів уже наближається до 110 ударів на хвилину. Просто неймовірно, що може зробити з вашим тілом таке невелике збільшення висоти. Решта групи піднялася ще вище, на 500 метрів угору, але я рушив униз, бо, як завжди, йшов дуже повільно.

3 вересня

Ми з вдячністю попрощалися з Тінгрі й сьогодні вирушаємо до базового табору. Саме час зустрітися з Расселом та Віту, які прибули туди на кілька днів раніше, щоб отаборитися разом із шерпами. На моє здивування, туди веде хороша дорога. Очевидно, це стане новим маршрутом до Непалу, але, як і завжди, на непальській стороні гроші кудись зникають, тому кілька мостів ще не добудовані. Отже, зараз це дорога в нікуди, хоча, кажуть, одного дня її завершать. Мушу зізнатися, поїздка машиною до базового табору розпестила мене назавжди на всі наступні експедиції. Звісно,

десятиденна ходьба звучить круто, і, можливо, це хороша підготовка, але подайте мені джип – я тут для того, щоб дертися вгору, а не прогулюватися!

Команда Чо-Ойю

То хто ж ми? Пора представити вам команду Чо-Ойю.

Гіди

Рассел Брайс, відомий як Расс (керівник експедиції; у Тибеті та Непалі його знають під іменем Великий Бос)

Марк Віту (Марк Перший; новозеландець)

Дін Стейплз (Діно; ще один новозеландець)

Лідія Брейді (новозеландка)

Джин Павілард (наполовину шведка, наполовину американка; гід Моніки Калозді)

Томас Торкельсон (Том; американець; гід та оператор Моніки)

Альпіністи

Девід Бінгем (Дейв Британець; «Я не британець, я з Кардіффа»)

Джеремі Бентон (Джез; британець, але ми вирішили, що він буде почесним «кві»)

Акітомо Фуджібаяші (Містер Фуджібаяші; японець)

Чіеко Шімада (японка)

Моніка Калозді (американка)

Чарльз Дейзі (Чак; американець)

Тодд Віндл (новозеландець; лижник та альпініст-екстремал)

і, звісно, я, відомий як Марк Другий, або Зефір

Окрім названих, ще деякі альпіністи мають прибути до того часу, як ми потрапимо в передовий базовий табір (ПБТ на

альпіністському жаргоні): Валеріо Массімо, відомий як італійський принц, і Гранія Вілліс, ірландська журналістка. Звучить дуже цікаво!

Шерпи

Лопсанг Темба Шерпа (сирдар)

Карсанг Намгел Шерпа (шерпа на великих висотах)

Лачху Багадур Баснет (кухар у ПБТ)

Кул Багадур Магар (кухар у ПБТ)

Тибет Карсанг (кухар у ПБТ і мій шерпа)

Тибет Замбу (помічник кухаря у ПБТ)

Тибет Чалдім (помічник кухаря у БТ / охоронець)

Шерпи у розпорядженні Моніки

Фурба (Пхурба) Таші Шерпа (шерпа на великих висотах)

Чхірінг Шерпа (шерпа на великих висотах)

Структура експедиції

Колись експедиції майже незмінно будувалися на основі ідеї про команду альпіністів з одним фокусом: найсильніший альпініст або пара альпіністів мають стояти попереду, майже так само, як команда велосипедистів, які змагаються на «Тур де Франс», працюючи разом на результат найбільш здібного.

Останнім часом порядки змінилися, і тепер багато людей долучається до таких комерційних експедицій, як подорожі на Чо-Ойю та Еверест від компанії Рассела Брайса «Гімалайський досвід». У цих експедиціях люди з різного середовища збираються разом під професійним керівництвом лідера групи (такого, як Расс) і кількох гідів, які ставлять за мету довести всіх до вершини. Це саме те, що я б назвав справжньою командною роботою. Хоча я й страшний впертюх, та роблю все, щоб до

мене ставилися просто як до ще одного учасника експедиції – просто ще одного альпініста, ще одного члена команди, що намагається дійти до вершини.

Роботою гіда є не просто тягнути когось нагору, а давати настанови й поводитися, як хороший слухач, як джерело інформації та порад. Щоб поїхати в подорож, альпіністи (або «клієнти») повинні подати заявку та пред'явити своє «альпіністське» резюме. Так можна переконатися, що не буде жодних «сюрпризів». Через це, а також ще й тому, що сходження часто відбувається з використанням прокладених мотузок, відношення гідів до альпіністів переважно 1:4 (або більше, ніж 4); на відміну від альпіністського стилю сходження, в якому це відношення часто становить 1:1.

Справжню роботу виконують шерпи та портери^[10], які носять намети, спальні мішки та кисневі балони в табори, розташовані високо в горах. Насправді впродовж усієї історії гімалайських сходжень їхня роль не змінилася, за винятком того, що зараз персоналу шерпів досить багато платять: ця сума майже в 30 разів перевищує середню заробітну плату в Непалі чи Тибеті. Крім того, шерпи, що працюють на великих висотах, зараз добре підготовлені, оскільки в Непалі, а віднедавна й у Тибеті, з'явилися альпіністські школи й було впроваджено сертифікацію спеціалістів, що, по суті, означає, що їхня робота стала набагато безпечнішою.

Тож у нашій експедиції Великим Босом є Расс. Усі ми – альпіністи, гіді та портери – робимо все так, як каже він, ну або по-іншому!

Шерпа чи шерпи?

«Шерпа» – це назва етнічної групи у Тибеті та Непалі; осіб жіночого роду називають шерпані. Народ шерпа добре відомий своїми здібностями до скелелазіння та трекінгу, тому сьогодні

слово «шерпи» часто використовується, коли йдеться про гідів або альпіністів, особливо в Гімалаях.

Розділ 2

Досвід навчання

3 вересня

Базовий табір Чо-Ойю

Прекрасно було знову зустрітися з Віту й Рассом. Ми всі були в захваті від чудового обіду, який приготував наш кухар, Лачху: величезні тарілки з куркою, салатом і смаженою картоплею, яка аж шкварчала, стали добрими передвісниками того, що чекає нас попереду. Як справжні «ківі», в останню ніч у Тінтрі ми відсвяткували День народження Тома пляшкою «Джека Деніелса», тож тієї першої ночі в базовому таборі дехто досить швидко притих. У мене була жахлива ніч, більшу частину якої я провів абсолютно безглуздо, намагаючись не задихнутись. Тоді мені вперше довелося відчувати на собі дихання Чейна-Стокса – переривчасте дихання на великій висоті. Водночас в моєму організмі, очевидно, було багато рідини, бо я наповнив пляшку для сечі до краю, так, що вона ледь – наголошую, ледь – не вихлюпнулася.

4 вересня

Зранку я був втомлений і схвильований, але, очевидно, це вже норма. Перший караван яків вирушив до передового базового табору. Це було таке чудове видовище спостерігати за тим, як Расс і Лоппсанг, його сирдар, обговорюють розміри та вагу вантажів, навантажують яків, а потім їхня процесія вирушає з табору вгору долиною у напрямку льодовикової морени. Сьогодні буде ще один підйом з метою акліматизації, цього разу на висоту 5100 метрів. Тут стає все краще й краще.

Що таке дихання Чейна-Стокса?

Дихаючи, ви перетворюєте кисень на вуглекислий газ, і саме накопичення вуглекислого газу в крові є ключовим сигналом для мозку про те, що настав час дихати. Якщо рівень вуглекислого газу низький, потяг до дихання придушується (нестача кисню є набагато слабшим сигналом і діє як крайній запобіжний клапан). Поки ви не спите, свідоме дихання не становить жодних труднощів, але вночі через урівноваження між цими двома дихальними тригерами може розвинутися незвичний (патологічний) тип дихання. Періодичне дихання складається з циклів нормального дихання, яке поступово сповільнюється, потім настає пауза й короткий період відновлення з прискореним диханням, коли починається паніка.

Це не форма висотної хвороби, а лише спосіб, за допомогою якого організм компенсує низький рівень кисню. Таке рано чи пізно стається з більшістю людей. Фаза дихальної паузи може тривати до 10–15 секунд, і, хоча стан може трохи покращитися з акліматизацією, зазвичай проблема не вирішується сама аж до спуску.

Таке періодичне дихання може викликати тривогу:

- у людини, яка прокидається під час фази затримки повітря і розуміє, що він чи вона перестали дихати;

- у людини, яка прокидається під час фази гіпервентиляції після дихальної паузи (відновлення) і думає, що їй не вистачає повітря і що в неї висотний набряк легень (ВНЛ – більше про це згодом);

- у людини, яка прокидається і розуміє, що хтось поруч перестав дихати.

У перших двох випадках нормальне дихання відновиться, якщо трохи почекати, хоча ці кілька секунд можуть бути дуже страшними. У третьому випадку той, хто спить поруч, через якийсь час почне дихати, але цикли періодичного дихання ймовірно продовжаться, допоки він чи вона не прокинеться.

По обіді ми з Віту сортуємо спорядження і перевіряємо пристосування для ніг: упевнюємося, що такі речі, як кішки, добре припасовані, все більше й більше підрізаємо підошви, щоб зробити їх легшими, і просвердлюємо більше дірок у них, знову ж таки, щоб зробити їх легшими. Я також спробував скористатися своїм ноутбуком, але, на жаль, він зламався і вже немає шансів на те, що він якось увімкнеться. Він тримався мужньо, але, здається, висота в 4650 метрів була його межею: причиною цього могли стати холод, пил або ж просто велика висота.

5 вересня

Яка чудова ніч! Я прекрасно поспав – напевно, завдяки кільком кухлям пива. Чай у ліжку приносять о сьомій ранку, хочеш ти цього чи ні. Насправді, задля цього треба навіть повернутися в ліжку, інакше Лачху буде сваритися.

Всі прокинулися рано, їм вже так і кортить вирушати, але ми маємо пробути тут ще кілька днів. З кожним днем тут відчуваєш себе сильнішим і бадьорішим. Сьогодні підійматимемося до позначки 5050 метрів і будемо практикувати сходження з прокладеними вгорі поручнями та жумаром, перевіряючи, чи всі знають, як безпечно підійматися, пристібаючи й відстібаючи зафіксовані мотузки. Мушу визнати, що трохи нервую і почуваюся невпевнено на скелястих уступах, на яких ми практикуємося, і надіюся, справа просто у висоті, яка змушує поводитись обережніше.

6 вересня

Так, ще один день у базовому таборі. Як завжди, о сьомій шерпа приносить чай з молоком (теплий солодкий молочний чай). Зараз все ще дуже легко може забракнути повітря; сам Бог знає, як все буде вище. Я згаяв трохи часу, займаючись лижами, кілька годин провів на протезах для сходження, а тоді настав час для ще однієї прогулянки вверх по пагорбу. Ми з Тоддом, Чаком, Джемом і Дейвом пройшлися схилами над табором. Це була чудова прогулянка

трав'янистими уступами серед обривів та сланцевих схилів. Я зупинився на висоті 5250 метрів і кілька годин читав книжку, поки інші підіймалися вище. Чієко самотужки піднялася на висоту 5650 метрів! Вона міцний горішок.

Бочковий час для передового базового табору (ПБТ)^[11]. Це означає, що настав час для того, щоб спакувати все, що може знадобитися вам протягом 3–4 тижнів на горі. При цьому вага цих речей не має перевищувати 30 кг – половину допустимого навантаження на одного яка. Що ж брати з собою? Все так, наче я знову їду з дому в Ханмер Спрінґс: треба все спакувати й перепакувати, а потім знову перепакувати для певності.

Бочковий час

Експедиційна бочка – це насправді бочка, але не та дерев'яна, наповнена вином, – найбільш звичний для мене вид бочок – це 100–130-літрові блакитні пластикові бочки з кришками, ущільненими бандажем і замком. Основне правило при зборі речей: якщо вони вміщаються в бочку, ти можеш їх брати, з максимальною вагою 25–30 кілограмів, залежно від стану яків у той момент.

Оскільки мобільний телефон тут не працює, я вирішив спробувати скористатися супутниковим телефоном, але безрезультатно. Врешті-решт я таки додзвонився до Анни, але зв'язок був жахливий. Говорити з нею також було нестерпно важко через довгу затримку сигналу. Нам обом було дуже складно, і це засмучувало.

7 вересня

День ПБТ – саме пора. Туди також має піднятися другий караван яків, і, хоч вони вирушили ще рано вранці, ми проминули їх ще в перші 13 кілометрів, поки нас підкидало в задній частині

вантажівки. Вантажівка провезла нас прямо повз бічну морену льодовика, що проходить по нашому шляху, – на щастя, бо інакше для мене це була б ще та прогулянка. Я був дуже вдячним як на чоловіка без обох ніг, можу вас запевнити.

Звідси ми рушаємо пішки. Більшість людей зривається з місця, як спринтери, і лише дехто з нас тягнеться позаду. Йти дуже складно, що типово для морен, адже тут є великі нестійкі валуни, але час від часу, завдяки якам, перед нами видніється протоптана стежка. Приблизно через чотири з половиною години я дійшов до ПБТ, похитуючись і почувуючись досить нестабільно. Я, звичайно, недостатньо їв чи пив – по-дурному насправді, адже я мав би краще розумітися на такому. Лачху і Карсанг' дуже привітно запропонували нам з Віту по чашці шерпівського чай за 30 хвилин до ПБТ. Це було справжнім порятунком, і не лише тому, що можна було випити чаю: це також стало чудовим приводом для зупинки. Яки перегнали нас приблизно за 20 хвилин до кінця шляху. Чорт забирай, яки нас взули! Більша частина команди здійснила швидкий підйом тривалістю 3–4 години, що було майже вдвічі швидше, ніж час, за який до табору дійшли інші команди. Це було справжнім доказом дієвості програми акліматизації, якій нас піддав Расс.

ПБТ, час знову охолонути. Насправді тут набагато легше охолонути, тому що стає по-справжньому холодно, особливо коли вночі здіймається шалений шквал снігу. Я пробуду тут щонайменше тиждень і більшу частину часу планую робити вилазки для акліматизації, добре їсти й добре спати. У будь-якому разі такий план.

9 вересня

Час непомітно спливає. Настав час першої великої прогулянки, вгору до озерного табору на шляху до Першого табору (Т1 на альпіністському жаргоні). Що ж, я пройду не всю дорогу. Але досить скоро я побачу озерний табір, бо буду ночувати тут одну або дві

ночі. Расс, Віту, шерпи та хлопці з якими направляються вище по пагорбу з вантажем до Т1. Боже, а Расс таки міцний горішок!

Для мене це не подорож, а нічний кошмар. Хоч зростання висоти до місця, де я зупинився, є помірним, та я вже встиг сильно задихатися, а спуск взагалі був убивчим. Складна морена зі спуском вниз по пагорбу – це найгірша комбінація для мене, тож що менше мені доводиться це робити, то краще. Навіть підійти до ПБТ може бути важко. Коли кам'яниста земля злегка покрита свіжим снігом, який нападав за ніч, під ногами стає слизько, особливо зі всіма замаскованими хиткими каменями.

Однак я маю визнати, що ніщо не може так очистити мій розум і підбадьорити, як свіжий сніг. Я починаю усвідомлювати, що для того, щоб снилися чудові сни, насправді не потрібні ні велика висота, ні наркотики (хоча я небагато знаю про наркотики, чесно). Тут, нагорі, мені сняться божевільні сни, але на кожен чудовий, захопливий сон припадає й по одному найгіршому з можливих нічному кошмару.

11 вересня

Гранія та Валеріо (італійський принц) мали прибути сьогодні. Я пам'ятав, який я був вдячний за чай з молоком і печиво, які приніс Лачху, коли я був на шляху вгору. Тож я зробив те, що роблять шерпи, і пішов до кінця бічної морени, щоб їх зустріти. Печиво і шоколад їм дуже засмакували, чого не скажеш про чай. Ну добре, вони скоро навчаться його любити!

13 вересня

Тодд і Джез сьогодні вирушають у велику мандрівку вздовж льодовика до Нанг Па Ла (перевалу, що з'єднує Непал із Тибетом, – традиційного маршруту для караванів яків), а потім далі до кінця бічної морени. Спостерігати за тим, як вони зникають вдалині, було дуже захопливо, оскільки це справді додавало якоїсь величі горам і льодовикам навколо. Я знову зробив так, як шерпа, і вирушив вниз мореною, щоб зустріти їх, цього разу вже з кавою, печивом та

іншими смаколиками. Я насправді досить легко спустився вниз, звісно, не пританцьовуючи, але близько до цього. Зараз шлях набагато кращий через те, що ним пройшла безліч яків, котрі доставили спорядження інших експедиційних груп до ПБТ. Повертаючись назад, вгору, я тримався майже на рівні з ними, але тільки тому, що Тодд не сильно старався. Однак старався Джез: він обов'язково мусить бути першим!

Конец ознакомительного фрагмента.

Текст предоставлен ООО «ЛитРес».

Прочитайте эту книгу целиком, [купив полную легальную версию](#) на ЛитРес.

Безопасно оплатить книгу можно банковской картой Visa, MasterCard, Maestro, со счета мобильного телефона, с платежного терминала, в салоне МТС или Связной, через PayPal, WebMoney, Яндекс.Деньги, QIWI Кошелек, бонусными картами или другим удобным Вам способом.

БЕЗ НІГ НА ЕВЕРЕСТ

МАРК
ІНГЛІС

 FOLIO

Примечания

1

HIMEX (Himalayan Experience) – укр. «Гімалайський досвід» (прим. перекладача).

[Повернутися](#)

2

Ківі – національне прізвисько новозеландців (прим. перекладача).

[Повернутися](#)

3

Шерпи – народ, що мешкає в Східному Непалі, поблизу Евересту, а також в Індії й Тибеті (прим. перекладача).

[Повернутися](#)

4

Оззі – національне прізвисько австралійців (прим. перекладача).

[Повернутися](#)

5

Рикша – візок з місцями для одного або двох пасажирів, який тягне людина, котру теж називають «рикша» (прим. перекладача).

[Повернутися](#)

6

Тінґрі – повіт округу Шигадзе в Тибеті (*прим. перекладача*).

[Повернутися](#)

7

Палац Потала – царський палац та буддійський храмовий комплекс, є основною резиденцією далай-лами (*прим. перекладача*).

[Повернутися](#)

8

Шигадзе – місто повітового значення в Тибеті (*прим. перекладача*).

[Повернутися](#)

9

Ідеться про шосе Дружби – дорогу, яка з'єднує столиці Тибету та Непалу (*прим. перекладача*).

[Повернутися](#)

10

Портер – носильник, який працює в важкодоступній місцевості, де відсутні сучасні транспортні засоби (*прим. перекладача*).

[Повернутися](#)

11

Передовий базовий табір (*англ.* Advanced Base Camp, ABC) – базовий табір, з якого починається сходження на Еверест (*прим. ред.*).

[Повернутися](#)